

STRATEŠKI RAZVOJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA REPUBLIKE SRPSKE I FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

mr.sci. Esad Čović,

Sažetak: Predmet istraživanja su razvoj malih i srednjih preduzeća, kompanija ili akcionarskih društava u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine, sa akcentom na poljoprivredu, poljoprivredno prerađivačke kapacitete, turistička preduzeća iz raznih oblasti kao jedini mogući faktor oporavka preduzeća u krizi i naravno razvoja privrede u Bosni i Hercegovini bez obzira na njene entitete, kantone i distrikt.

Novonastalim preduzetnicima, preduzimačima i vlasnicima privrednih subjekata u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine vjerovatno ovi navodi nisu dovoljno jasni, a vjerovatno i nemaju dovoljan broj stručnih menadžera koji bi im skrenuli pažnju na novi način poslovanja i opstanka na tržištu kao jasni konkurenti.

U ovom slučaju tržišna privreda je kapitalistička i ima takmičarski duh na evropskom i svjetskom tržištu. Moramo imati na umu da se tržišna privreda odvija po principu navedene teorije igara pri čemu se dobit stavlja u isti kontekst ravnopravnosti pobjednik-gubitnik kao kod igre na sreću znanja i sposobnosti.

Mala i srednja preduzeća u Republici srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine nisu imuna na vanjske udare koji dolaze globalizacijom odnosa Evropske unije pa se to ukazuje kao neophodnost definisanja njihove razvojne strategije koji u principu radi opstanka sva preduzeća moraju imati kako smo već rekli jasan strateški razvoj za radi ličnih interesa.

Ključne riječi: Strategija, razvoj, privreda, preduzeća, subjekti RS i F, BiH...

Summary: Subject of research is the development of small and medium enterprises, companies or joint stock companies in the Serbian Republic and the Federation of Bosnia and Herzegovina, with a focus on agriculture, agricultural processing facilities, tourist companies from different fields as the only possible factor for successful recovery in the crisis, and of course the development of the economy in Bosnia and Herzegovina, regardless of her entities, cantons and districts.

Emerging entrepreneurs, developers and owners of business subjects in the Serbian Republic and the Federation of Bosnia and Herzegovina probably these allegations aren't sufficiently clear, and probably they do not have a sufficient number of qualified managers who will draw their attention to a new way of doing business and survival in the market as clear competitors.

In this case, the market economy is capitalist and she has a competitive spirit on the European and world markets. We must have on the mind that the market economy takes place according to the principle mentioned game theory in which the profits are placed in the same context of gender winner-loser like at gambling skills and knowledge.

Small and medium enterprises in the Republic of Serbian and Bosnia and Herzegovina are not immune to external shocks that comes with globalization the European Union, so this is revealed like a need to define their development strategy, which, in principle, for the survival, all companies must have as we have already said, a clear strategic development for their personal interests.

Keywords: Strategy, development, economy, businesses, entities RS and F, BIH ...

I. STRATEŠKI RAZVOJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA REPUBLIKE SRPSKE I FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Termin preduzetnik i teorija preduzetništvo pojavljuje se još iz polovine srednjeg vijeka pa sve do današnjih dana, naravno uz neke modificirane izraze kroz teoriju, mada u praksi se toga puno nije mijenjalo. U Evropi se vode tehničko ekonomske bitke za poziciju prevlasti u proizvodnji, plasmanu i prodaji roba koji se traže na tržištu od strane potrošača.

Naravno to za sobom povlači maksimalno iskorištavanje poduzetničkog duha, usmjeravajući svu snagu na na stvaranju dobiti kao krajnjeg cilja, i naravno stim u vezi mjenja se i filozofija rada i razvoja, razvoja preduzetništva i preduzeća.

Mala i srednja preduzeća, kao i akcionarska društva su idealni za prevladavanje eventualnih kriza u preduzeću i preduzetništvu tako da je njihova ekspanzija sedamdesetih godina doživjela izuzetno visok uspjeh samoodrživosti i razvoja do izbivanja ratnih sukoba u Bosni i Hercegovini, primjer nekadašnji Agrokomerc,

Krivaja Zavidovići, Unis, Famos, Prijedorčanka, Vitaminka i mnoga druga preduzeća koja su polu ili u potpunosti uništena, a neka rade u veoma malim kapacitetima.

Razvojna evolucija i njena shvatanja da mala i srednja preduzeća i njihovi preduzetnici ili menadžeri mogu isto tako kao i velike kompanije mogu doprinjeti stabilnom privrednom razvoju društva pokazalo se osamdesetih godina u naj naprednijoj ekonomskoj sili svijeta SAD jer su mala i srednja preduzeća doprinosili povećanju broja zaposlenih.

Na primjer u Francuskoj postoji preko pola miliona malih preduzeća koje djeluju samostalno i neovisno od drugih uz naravno tržišnu saradnju, i nekoliko stotina hiljada zanatskih radnji koja naravno ne spadaju u preduzeća koja se tretiraju tržišno, ali svojim radom i postojanjem doprinose povećanu zaposlenost i brigu o socijalnim kategorijama i njihovim ciljevima koja po pravu Evropske unije imaju obavezu socijalizacije nemoćnih i starih osoba.

Takve institucije predstavljaju veoma značajne izvore zaposlenosti u malim ili srednjim preduzećima i to onim koji u sveri prelaze na privredu karakterističnu za post industrijsko društvo. U porastu je ubjeđenje zapadnih stručnjaka specijalista za mala i srednja preduzeća, i ono se sve više svrstava, učvršćuje i proširuje jer polazi od činjenice da su industrijalizovane zemlje iscrpile sve prihode koji su im mogli poslužiti za brži razvoj da nije bilo birokratskih menadžera u preduzećima.

S tim u vezi nameće se korisnost rad i postojanja malih i srednjih preduzeća, u smislu njihove konkurentnosti jer je praksa pokazala da su u prvom redu vrlo važni faktori kompetentnosti i kvaliteta njihovog upravljanja preduzećem, što se naziva preduzetnik ili menadžer cjeneći njihovu snalažljivost i upravljanjem preduzećem. Naravno ovakva legitimnost i odgovornost prema poslu je veoma velika u Sjevernoj Americi, a drastično manja u Zapadnoj Evropi kada je riječ o legitimnosti preduzetnika.

Uporedbe radi tako nije bilo u Istočnoj Njemačkoj jer je u toj zemlji dovedeno u pitanje društvena hierarhija koja zapostavlja, preduzetnike i menadžere pa se zbog toga nije ni moglo govoriti o ekspanziji razvoja malih i srednjih preduzeća forsirajući od strane birokratskih menadžera državna preduzeća koja su neracionalna, a svakodnevno proizvodili gubitke.

Tabela: 1. Prikazuje raspored preduzeća u industriji Njemačke iz perioda 1989.godine.

Firme prema intervalima broja zaposlenih u %	Struktura broja firmi		Struktura broja zaposlenih u %
	SR Njemačka	NDR	NDR
Manje od 100	72,1	17,4	1,0
Od 101 do 1000	25,7	57,7	23,2
Više od 1000	2,2	24,9	75,8
UKUPNO	100,0	100,0	100,0

Izvor: EduteSitustion economigue de L Europen 1991 /1992.UN,NeW York, 1993.

Na osnovu navedenih podataka u tabeli može se konstatirati da je Savezna Republika Njemačka sa 6,5 miliona stanovnika razvijala svoju ekonomiju na principima malih i srednjih preduzeća, što pokazuje da je u procentu bilo u preduzećima zaposleno 72,1% u odnosu na velika preduzeća na drugoj strani je evidentan postotak u iznosu 2,2%.

Istočna Njemačka (DDR sa 15 miliona stanovnika imala je učešće u privrednom razvoju oko 24,9% dok su njihova mala i srednja preduzeća participirali u visini od 17,4% u odnosu na Saveznu Republiku Njemačku. Dobro bih bili da se mala i srednja preduzeća udružuju u akcionarska društva (a.d.) i participiraju sa nosiocima razvoja velikih kompanija ili konzorcija, i tako se prilagode zakonima privrednih prava Evropske unije.

Čovječanstvo je počelo razmišljati još u davnom 17 vijeku, i počelo formirati mala preduzeća i zanatske firme uslužnog karaktera, pa otud i nastaju preduzetništvo i preduzetničke sposobnosti koje se u današnje vrijeme moderno nazivaju menadžerske sposobnosti u razvoju preduzeća ili kompanije, u kojoj je menadžer morao akcenat staviti i analizirati sljedeće:

1. ekonomske,
2. socijalne,
3. kulturne i
4. menadžment aspekte koje ćemo prikazati u sljedećoj tabeli.

Tabela: 2. Prikazuje razvoj teorije preduzetništva i preduzetnika.

R/B	RAZVOJ I TEORIJE PREDUZETNIŠTVA, I PREDUZETNIKA	
1.	Srednji vijek	Preduzetnik je ličnost odgovorna za obim proizvodnje.
2.	17. vijek	Preduzetnik je ličnost koja je zbog profita sklona riziku i nalazi se u dogovoru sa vladom.
3.	1725, Richard Cantillon	Preduzetnik je sklon riziku i razlikuje se od ličnosti koja obogaćuje kapital.

4.	1797, <i>Beaudeau</i>	<i>Preduzetnik je sklon riziku, planiranju, kontroli, organizaciji i privatnom vlasništvu.</i>
5.	1803, <i>Jean Baptiste Say</i>	<i>Preduzetnik je ličnost koja poslovnom aktivnošću ostvaruje profit za razliku od profita koji dolazi s naslova ulaganja kapitala.</i>
6.	1876, <i>Francis Walker</i>	<i>Razlikuje one koji posjeduju financijske fondove pomoću kojih ostvaruje profit u vidu kamata, od onih koji profit ostvaruju menadžerskim sposobn.</i>
7.	1934, <i>Joseph Schumpeter</i>	<i>Preduzetnik je inovator koji razvija do sada ne primjenjivane tehnologije.</i>
8.	1961, <i>Davide McClelland</i>	<i>Preduzetnik je skromni čovjek koji na sebe preuzima rizik.</i>
9.	1964, <i>Peter Drucker</i>	<i>Preduzetnik je čovjek koji maksimizira mogućnosti.</i>
10.	1975, <i>Albert Shapero</i>	<i>Preduzetnik je čovjek koji preuzima inicijativu, organizuje posebno značajne društvene aktivnosti i na sebe preuzima sve rizike od eventualne nesreće.</i>
11.	1980, <i>Karl Vesper</i>	<i>Preduzetnik se različito definiše od ekonomista, psihologa i političa.</i>
12.	1983, <i>Giffodr Pinchot</i>	<i>Preduzetnik je preduzimač u okviru preduzeća koje već postoji.</i>
13.	1985, <i>Robert Hisrich</i>	<i>Preduzetnik kreira različite vrednosti žrtvujući na to vrijeme i ulažući napore u vidu preuzimanja financijskih, psiholoških i društvenih rizika radi ostvarenja nagrade u vidu financijskog i ličnog zadovoljstva.</i>

Izvor: EduteSituštion economigue de L Europeen 1991 /1992.UN,NeW York, 1993.

Na osnovu prethodnih definicija preduzetnika i preduzetništva stvorenih tokom istorijskog razvoja neće biti teško konstatirati novu definiciju što nama ostavlja tu mogućnost. Savremeni preduzetnik je osoba koja mora u modernom vremenu nositi epitet savremenog menadžera, koji je vjekovno radio, stvarao i svoja znanja prenosio na pokoljenja, a sve u cilju razvoja i opstanka preduzeća uz svakodnevno jačanje ekonomije u okviru ekonomske zakonitosti pritom poštujući principe ekonomije pravnu državu i vladavinu Zakona. Preduzetnik i preduzetnička ekonomija, odnosno savremeni menadžment su više od svih do sada otkrivenih tehnologija utjecali na kulturno civilizacijske promjene, posebno u smislu promjene načina zapošljavanja radne snage u preduzeću.

Preduzetništvo kao institucija, kao praksa, i kao nauka izmjenilo je političku, socijalnu, tehničko tehnološku, ekonomsko financijsku i obrazovnu strukturu vodećih ekonomija zapadnih zemalja uključujući i Koreju, Singapur, Kanadu, Japan... koji su napravili privredni poduhvat. Preduzetništvo s druge strane predstavlja novu civilizacijsku paradigmu po tome što se zasniva na masovnom kreiranju vrijednosti za potrošača, osmišljenom kreiranju prednosti u odnosu na konkurenta. Prosto rečeno ima za cilj dalja realna razvijanja u privrednoj sferi društva.

1.) Privredni razvoj preduzeća u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine

Privredni razvoj Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine u proteklim godinama karakterizira pogoršanje kvalitete rasta jer je ostvaren uz veoma visoka investiciona ulaganja a sporiji rast radne produktivnosti. Zbog toga se u daljem periodu razvoja postavlja pitanje prioriteta racionalne upotrebe investicija osnovnih i obrtnih srestava, kao i radnih potencijala. U ovakvoj situaciji kadrovski potencijal, odnosno menadžeri trebaju usmjeriti u pravcu poslovnog povezivanja sa svijetom ne bi li se prevazišlo izuzetno teško stanje u preduzeću. Naravno ovakav potez za sobom povlači i definisanje nacionalne strategije razvoja preduzeća u skladu sa Poveljama i Ugovorima Evropske unije kako bih u novoj podjeli rada u Evropi dobili svoje zasluženo mjesto i ulogu kao privredni subjekat i sa tim ostvarili svoj strateški interes razvoja malih i srednjih preduzeća. Nikako u ovako teškim privrednim vremenima nismo zaboraviti ili zapostaviti proizvodnju jer proizvodnja o bilo kojoj strateškoj grani je riječ garant je opstanka domaće privrede.

Proklamovani principi pozitivnog poslovanja preduzeća na nivou čitave Bosne i Hercegovine ne gledajući na entitet garant uspjeha nam je trajna izvozna, a umanjena uvozna orjentacija sa ciljem osvajanja Evropskog tržišta, ovakav menadžerski pristup treba da pomogne stabilizaciji i revitalizaciji privrede i njenog pozitivnog poslovanja.

Naravno i razumljivo je da ovakvo opredjeljenje ne može biti samo sebi cilj, ono mora biti zasnovano na ekonomskim kriterijima privređivanja u cilju rješavanja problema eventualnog potpunog eliminisanja vanjske nelikvidnosti i smanjenja tehnološke zavisnosti Bosne i Hercegovine. Politika veće privredne ostvarivosti prema svjetskom tržištu i prihvatanju izvozno uslužne i usmjerene koncepcije dugoročnog privrednog razvoja malih i srednjih preduzeća Republike Srpske i Bosne i Hercegovine, podrazumjeva razvoj onih preduzeća koji imaju trajnije šanse za uspjeh na vanjskom tržištu, tržištu Evropske unije.

Pri investiranju u ovakve kompanije moramo uvažavati kriterije koji važe u razvijenim zemljama svijeta, kako u pogledu velikih kapaciteta tako i u pogledu tehnologije, produktivnosti, poduzetništva i menadžera koji trebaju formirati troškove nabave sirovine i prerade u proizvodnji, kao i troškove izvoza.

Menadžer u jasno formulisanim ciljevima treba zadovoljiti i druge kriterije ; rokovi nabavke, rokovi isporuke, kvalitet proizvoda, cijenu proizvoda i asortiman proizvoda, po ovim aspektima menadžer i preduzeće moraju dobiti svoj značaj, to podrazumjeva najviši oslonac na sposobnost i znanje menadžera, nauku i tehnološko dostignuće i jasnu ekonomiju, naravno uz korištenje svih raspoloživih resursa i potencijala u preduzeću. **Dakle treba za ovakve korake stvoriti preduslove koji će omogućiti;**

- a) *stvoriti razvojnu politiku na prostoru Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine sa većim osloncem na sopstvene privredne snage i*
- b) *jasno definisane privredno ekonomske odnose s inostranstvom i njihovim preduzećima.*

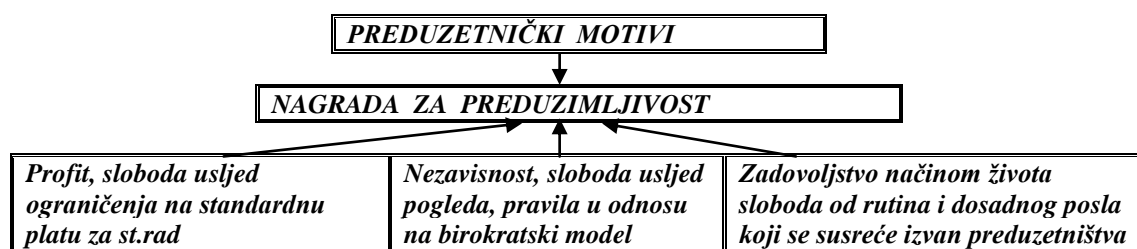
U Republi Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine potencijal rada i znanja je osjetno opao u odnosu na predratni period kada smo bili u sastavu države koja se raspala, prema podacima razvijene zemlje zapada su za nekoliko puta u većoj produktivnosti u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, a prema podacima Zavoda za društveno planiranje od efektivnih 7,5 časova rada u redovnom radnom vremene efektivno se radilo 5-6 sati. Novim načinom privrednog razvoja i privatizacije, prelaskom na potpuno drugačiji sistem rada koristi se maksimalno radno vrijeme i povećava produktivnost u skladu sa propisima Evropske unije.

Menadžeri zbog toga moraju biti spremni na nove privredne izazove, jer istovremeno sadrže elemente monopola, protekcionizma, kao i mehanizma za održavanje prevlasti nad zemljama u razvoju. Tehnološke studije imaju različite programe razvoja koji bih mogli biti u funkciji razvoja tehnologije u svijetu, a posebno baznih resursa kao što je identifikacija iz sljedećih oblasti:

1. *Poljoprivredna i prehrambena ibdustrija, plodnost zemljišta, hemijska industrija tehnologija, kulture i mikrobiologija, stočna hrana i hemijski proizvodi, snabdjevanje pitkom i kvalitetnom vodom Zemlje Evropske unije.*
2. *Prerađivačka industrija , proizvodni postupci i moderna tehnika za preradu, robotika i laserska tehnika i savremena fabrikacija .*
3. *Štednja energije, novi biološki procesi, solarna energija, industrija, transport roba, nova vozila tehnološki usavršena, regulisanja saobraćaja radi bržeg putovanja dostave roba i unapređenja razvoja preduzeća.*
4. *Važan faktor su zdravstvene službe i instrumenti za dijagnozu i njegu na bazi računara unapređenje zdravlja i tehnologije za prevencije od bolesti, sanitarni i fitopatolaški nalazi o higijeni proizvoda i zdravlju radnika u preduzeću.*

Kada je u pitanju globalno prestrukturiranje privrede, a navedeni procesi vrlo bitno utiču na prestrukturiranje privredne proizvodnje pogotovo baznih industrija u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine, zapažamo dva proturječna procesa, na jednoj strani ubrzava se konkretizacija kapitala na međunarodnom planu u okvirima velikih transnacionalnih kompanija i preduzeća, a na drugoj strani jača je uloga malih i srednjih privrednih preduzeća. Dobar i uspješan menadžer mora biti spreman da odgovara za neuspjeh, ali za uspjeh moraju postojati navedeni motivi, pogledati *tabelu broj: 3* koja jasno govori o osnovnim pravima i motivima menadžera.

Tabela: 3. Prikazuje preduzetničke motive i nagrade za preduzimljivost.

Izvor: Longencer,G.J Moore., W.C., PettY, J.W., Small business menagment. An entreplenural emphasis, south – Western College, Sincinati, 2000.

ZAKLJUČAK

Primarni cilj u poratnom periodu nam je bio razvoj malih i srednjih preduzeća koji imaju veoma veliki procenat u privrednom razvoju Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Istraživanja govore da svojim učešćem mala i srednja preduzeća participiraju preko 60% ostvarenih prihoda u bruto društvenom dohotku. Na temelju opštih karakteristika tipa građanskog privrednog prava, formirala su se različita privredna društva, mala i srednja preduzeća i akcionarska društva ili privredni subjekt koje osniva jedno ili više pravnih i fizičkih lica, ili ga osnivaju skupa u svojstvu akcionara, partnera ili dioničara. Osnovni kapital se obezbjeđuje izdavanjem i prodajom akcija, koje imaju određenu nominalnu vrijednost. Ukupni zbir svih nominalnih vrijednosti akcija osnovni je kapital akcionarskog društva.

Akcionarska privredna društva su važan oblik privrednih društava sa aspekta pribavljanja kapitala. Postoji mogućnost koncentracije kapitala u društvu iz manjih izvora, od samih akcionara. **Akcionarska privredna društva nisu najbrojnija društva kapitala jer su daleko brojnija društva sa ograničenom odgovornošću.**

U ekonomsko-privrednom pogledu, akcionarsko društvo (**a.d**) je najznačajniji tip društva koje je po svojoj organizaciji i obliku pogodno za formiranje i koncentraciju kapitala, po tom osnovu je i nastalo akcionarsko društvo, ili društvo akcionara.

Akcionarska društva u širem regionu su se počela formirati od 1996. godine. poslije ratnih dešavanja, i novonastale države regiona su imale različit pristup privatizaciji državne imovine, a jedna od opcija je bilo formiranje Agencije za privatizaciju sa ciljem bržeg i lakšeg dolaska do nekadašnjih velikih privrednih preduzeća, a potom formiranje akcionarskih društava.

U formiranju akcionarskih privrednih društava su uglavnom učestvovali akcionari kupujući državni kapital, investicioni fondovi i drugi, većina ovakvih aranžmana kod kupovine državnog kapitala izvršena je preko državnih institucija takozvanih Direkcija za privatizaciju na osnovu javnih tendera.

Valja konstatirati da su mala i srednja preduzeća mnogobrojna, da zapošljavaju veliki broj rano sposobne fizičke i intelektualne rane snage, da imaju ekspanziju u razvoju i da sve više izlaze na vanjsko tržište sa svojim ponudama i proizvodima...

LITERATURA

1. Vasiljević M. „ Vodič za čitanje Zakona o privrednim društvima“, Udruženje pravnik privrednika Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004. godine.
2. Galogaža M. „ Marketing i propaganda preduzeća“, MM College, Novi Sad, 2004. godine.
3. Galogaža M. „Strategija društveno-ekonomskog razvoja Republike Srpske i Bosne i Hercegovine“, MM College, Novi Sad, 2005. godine.
4. Galogaža M. „Razvoj teorije poduzetništva“, škola Evropskog znanja, Novi Sad, 2006. godine.
5. Komljenović B., Živanović M, Srdić M. i Ristić Ž. „Pravo Evropske unije“, Beograd, 2009. godine.
6. Ljubojević G. „Pravo privrednih društava“, Novi Sad, 2000 godina, Fakultet za uslužni biznis.
7. Nedeljković D., Neškov D., „Poslovno pravo“, Fakultet za menadžment, Cekom Books d.o.o. 2006. godine.
8. Nešković R., „Osnove evropske integracije“, skripta Visoke škole „Primus“, Gradiška, 2010. godine.
9. Tasić I. i grupa autora „Preduzetnički menadžment“, Institut za razvoj malih i srednjih preduzeća, d.o.o. Beograd i Centar za investicije d.o.o. Zagreb, 2004. godine.